

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ZİHİN ENGELLİ BİREYLERİN DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TANILAMA SÜRECİ

DIAGNOSTIC PROCESS OF INDIVIDUALS WITH INTELLECTUALLY DISABLED IN THE HISTORICAL PROCESS IN THE WORLD AND IN TURKEY

İpek GÜLSÜN

Ankara/ Türkiye

ORCID No: 0000-0001-9182-407X

Reference Gülsün, İ. (2020). "Tarihsel Süreç İçerisinde Zihin Engelli Bireylerin Dünya'da Ve Türkiye'de Tanılama Süreci", Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue:16; pp:432-440.

ÖZET

Geçmişten günümüze, zihin engelli bireylerin tanılama süreci sosyokültürel, ekonomik, siyasi özellikler ve bilimsel ilerlemelerle birlikte değişiklik göstermiştir. Bu bireylerin tanılama sürecinde dışlayıcı ve geleneksel bir anlayıştan, kapsayıcı ve çağdaş bir anlayışa, tıbbi tanılamadan eğitsel tanılamaya doğru bir geçişin olduğu görülmektedir. Tanılama, kapsam ve uygulama açısından dünyada ve Türkiye'de her geçen gün gelişmekte olan bir süreçtir. Tanılama, bireylerin zihin engelinin, zihin işlevlerinin ve uyumsal becerilerinin değerlendirilmesi için standartlaştırılmış ve bireysel olarak uygulanan araçlarla toplanan bilgilerin elde edildiği bir süreçtir. Zihin engelli bireylerin tanılama sürecinin bugünkü duruma nasıl geldiğini anlamak için tanılamamanın özel eğitim içerisindeki yerini ve önemini, geçirdiği evrimi tarihsel süreç içerisinde ele almak gerekmektedir. Dünyada ve Türkiye'de tanılama sürecinin geçmişini ve bugünü Batı ülkeleri ile Türkiye açısından karşılaştırılarak ele alınması geleceğe yönelik çalışmaların yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bu sayede, günümüzdeki tanılama sürecinin durumunu anlamak ve Türkiye'nin tanılama sürecindeki artılarını ve eksilerini belirleyebilmek için, tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmesinde fayda vardır. Bu çalışmanın amacı, zihin engelinin dünyada ve Türkiye'de tanılanmasına yönelik sürecin sistematik olarak verilmesidir. Araştırmada 1600'lü yıllardan 2000'li yılların sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde zihin engelli bireylerin tanılama sürecinin olumlu yönde değişiklik gösterdiği ancak tanılama süreciyle ilgili birtakım sorunların olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın ileri araştırmalara temel oluşturacağı ve tanılamaya ilgili yasal düzenlemelere rehber olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel Gereksinimli Birey, Zihin Engelli Birey, Zihin Engellilik, Tanılama.

ABSTRACT

From past to present, the diagnostic process of intellectually disabled individuals has changed with socio-cultural, economic, political characteristics and scientific advances. It is seen that there is a transition from an exclusive and traditional understanding to an inclusive and contemporary understanding, from medical diagnosis to educational diagnosis in the diagnostic process of these individuals. Diagnostics in the world in terms of scope and practice in Turkey is an evolving process every day. Diagnostic is a process in which information is gathered through standardized and individually applied tools to evaluate individuals intellectual disability, intellectual functions and adaptive skills. In order to understand how the diagnostic process of intellectually disabled individuals has come to its present state, it is necessary to consider the place and importance of diagnosis in special education and its evolution in the historical process. History and the current state of the diagnostic process in Turkey and the world compared to Western countries to be addressed in terms of Turkey will contribute to the work done for future. Thus, to understand the current status of the diagnostic process and to determine the pros and cons of Turkey in the diagnostic process, there should be evaluated in the historical process. The aim of this study is to provide a systematic process of intellectual disability for the diagnosis in the world and Turkey. In the 1600s the Ottoman Empire until the end of the 2000s and intellectually disabled individuals of the Republic of Turkey of the diagnostic process has shown some positive changes, but there seems to be some problems related to the diagnostic process. It is thought that this study will form the basis for advanced research and guide legal regulations regarding diagnosis.

Key words: Special Needs Individual, Intellectually Disabled Individual, Intellectual Disability, Diagnosis.

1. GİRİŞ

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine (MEB, 2006) göre, tanılama özel eğitim gerektiren bireylerin yeterli ve geliştirilmesi gereken yönlerini, bireysel özelliklerini, ilgilerini belirlemek için tıbbi, eğitsel ve psiko-sosyal alanlardaki değerlendirme sürecidir. Tanılamanın

amacı ise yetersizliği olan bireylere destek olacak eğitim hizmetlerinin tür ve yapısını belirlemektir (Gürsel, 2014).

Biyofiziksel yaklaşımda tanılamanın amacı, bireyin bedensel, sosyal ve duygusal açıdan sağlıklı olmamasına neden olan faktörlerle ilgili veri toplamaktır. Bu verilerle biyofiziksel yapının işlevlerinin çalışmasını engelleyen ya da organların işleyişini bozan durumların etkilendiği yer, etkilenme derecesi, süresi ve nedenleri ile ilgili bilgi toplanır. Alanyazında tanılamanın, bedenin biyofiziksel ve biyokimyasal yapısının işleyişini ve nedenlerini ortaya çıkarmaya yönelik yapıldığı düşünülmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı tanılama; hekim, odyolog, beslenme uzmanı gibi tıp personelleri de bulunmaktadır. Öğretmenin ise bu süreçte üç görevinin olduğu görülmektedir. Bunlar sırayla tarama, sevk etme ve izlemedir (Özyürek, 2012).

Tanılamada, bireylerin özel eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi için gelişimlerdeki sorunların tanılanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Gelişimlerdeki sorunlar ne kadar erken tanılanırsa eğitime o kadar erken başlanmaktadır (MEB, 2006). Tanılamanın, özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimindeki temel dayanaklarından biri olduğu düşünülebilir. Bunun sebebi, eğitimin tanılanmaya bağlı olmasıdır (Çağlar, 1979).

Erken tanının önemli olduğu düşünülmektedir. Erken tanı, bireyin ve engelinin kabul edilmesini sağlayacak, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarının, eğitim hizmetlerinin, bireye işlevsel bir şekilde ulaşmasıdır (Gürsel, 2006). Dünyada erken tanı hizmetini sağlayanlardan biri IDEA'dır. IDEA'nın C bölümünde, risk altındaki çocukların doğumundan itibaren erken tanı hizmeti sağlanmaktadır.

Tanılama süreci, öğretmen ya da ebeveynlerin, çocuğun özel eğitime ihtiyacı olduğunu dile getirmesiyle başlamaktadır. Bu süreçte öğrenciyle ilgili temel bilgiler toplanıp çocuğun özel eğitim gereksinimleri belirlenmektedir. Gereksinimler kayda alındıktan sonra, zihin engelli öğrencilerin eğitsel gereksinimleri normal gelişim gösteren akranları ile aynı sınıfta karşılanabilmektedir. Daha sonra ilerlemeler izlenip incelenmektedir (MEB, 2006).

Tanılamaya dayalı değerlendirme, zihin engelli olan çocukların özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmeleri için gereklidir. Bu çocukların çoğu hafif düzeyde yetersizlik gösterip gereksinimleri yaşlılarından önemli bir farklılık göstermediği için okul çağına kadar anlaşılmamaktadır. Fakat okula başladıkları zaman bu öğrencilerin akademik ve sosyal alanlarda gereksinimleri ortaya çıkmaktadır. Genel eğitim okullarında uygulanan mevcut programlar onların gereksinimlerine yanıt vermemektedir. Orta ve ağır düzeylerde zihin engeli olan çocuklarda ise durum farklıdır (Bozkurt, 2009). Çünkü bu çocuklar doğumdan sonra sağlık kurumları, ailesi ya da yakın çevresi tarafından fark edilmektedir (Eripek, 2007). İki farklı durumda da çocuğun yetersizliğinin anlaşılması süreci, çocuğun detaylı bir şekilde değerlendirilmesi için kurumlara gönderilmesi ya da ailenin başvuruda bulunması sürecini takip etmektedir (Gürsel, 2014).

Başarılı bir müdahale için erken tanılama ilk adımdır. Çocuğa uygun bir şekilde yapılan tanılama, çocukların özel gereksinimlerine göre destek hizmetlerinin ve müdahalelerin belirlenmesi bakımından önemlidir. Eğer, uzmanlar bir çocuğun okuma ya da başka bir alandaki yetersizliğine sahip olduğunu fark ederse çocuğu destelemek için hangi müdahalelerin uygulanması gerektiğini de belirler. Uygun tanılama için ekonomik sebeplerde bulunmaktadır. Özel gereksinim tanısı konulan çocuklar, uzman personel tarafından destek almaktadırlar. Çocuklara uygulanan bu destek ya da hizmetler, devlet tarafından sunulan kaynaklar aracılığıyla sağlanır. Bu sebepten ötürü, tanılama sadece eğitsel bir konu değildir, aynı zaman da ekonomik ve politik bir konudur (Kirk, Gallagher ve Coleman, 2017).

Alanyazında, geçmişten günümüze tanılama süreci incelendiğinde dünyada ve Türkiye'de farklı süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde zihin engelli olan birey ve çocukların 1600'li yıllardan 2000'li yıllara kadar tanılama sürecinin gelişimine yer verilmiştir.

2. 1600-1900'LÜ YILLARDA TANILAMADA OSMANLI DEVLETİ VE DÜNYA

Osmanlılarda özel eğitim ile ilgili zihin engelli bireylerin ya da üstün zekalı ve yetenekli bireylerin tanılanmasında en öne çıkan kurumun Enderun Mektebi olduğu görülmektedir. Enderun Mektebi üstün zekalı ve yetenekli çocukların tanılanmasında ve tanılanıp yetiştirilmesinde dünyadaki ilk köklü eğitim kurumu olduğu düşünülmektedir. Zihin engelli bireylerin tanılanıp, örgün eğitime başlamaları 17-18. yüzyılda gerçekleşirken, üstün yeteneklilerin tanılanıp eğitilmesi 14. yüzyılda sadece Türklerde uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Gerek zihin engelli bireylerin tanılanmasında gerekse de üstün yetenekli ve zekalı bireylerin tanılanmasında zeka testleri gibi bir takım seçme ve eleme araçlarının kullanıldığı görülmektedir (Ataman vd., 2011).

Zeka geriliğinin göstergesinin dünyada ve Osmanlı Devleti'nde benzer olduğu görülmektedir. 17. ve 18. yüzyılda zeka geriliğinin göstergesi dinsel, toplumsal norm ve kurallara uymamalarıdır. Bu kurallara uymayan bireyler toplum tarafından "akli melekeleri yerinde olmaya birey" şu anki ismi ile "zihin engelli" olarak adlandırılıp tanılanmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nde, zihin engelli bireylere bilimsel ölçütlerle tanı konulmadığı ve bu bireylerin eğitimi konusunda oldukça geç önlemler alındığı görülmektedir. Batıda ise özel eğitim alanında tanılama ve diğer eğitim çalışmaları ilk kez 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Tanılama ile ilgili çalışmaların bu dönemde yaygınlaşmasının sebebi, Batıda ilmi çalışmaların artması ve sosyal değişimlerin aktif olduğu bir dönem olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Çitil, 2013).

Zihin engelli bireylerin tanılanması ve eğitilmesi yönündeki çabaların ilk kez Batı'da 1775-1838 yılları arasında Fransa'da ortaya çıktığı görülmektedir. Fransız doktor Jean Marc Gaspard Itard, Aveyron ormanlarındaki 11 yaşındaki Victor adında zihin engelli olabileceğinden şüphelendiği çocuğa tanılama ve eğitim yönünde gelişmeler sağlamıştır. Sonraki gelişme, Almanya'da zihin engelli bireylerin tanılanması ve eğitilmesi için 1859 yılında açılan ilk devlet okuludur. 1897 yılında ise İtalya'da Dr. Maria Montessori 'nin zihin engelli çocukların tanılanması için yöntem, araç-gereç konularında gelişmeler başlattığı görülmektedir. Alfred Binet 'in 1900'lü yıllarda öğrencileri seçmek ve elemek amaçlı geliştirdiği zeka testinin, zihin engelli bireylerin tanılanması için yapılan önemli katkılardan biri olarak düşünülmektedir (Gök, 1958).

3. 1900-1950'Lİ YILLARDA TANILAMADA TÜRKİYE VE DÜNYA

Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı devrimler, özel eğitim ile ilgili çıkan yasalar, hükümet programları, şuralar, ilgili resmi/özel kurumlar ve özel eğitim alanında personel yetiştirme gibi faktörler zihin engelli bireylerin tanılanması yönündeki gelişmelerde önemli rol oynamıştır (Çitil, 2013). Cumhuriyet döneminde, özel eğitimde tanılama konusunun direkt ele alındığı ilk çalışmanın 4-14 Şubat 1953 tarihlerinde gerçekleşen V. Milli Eğitim Şurası'dır. Şuradaki komisyon raporuna göre zihin engelli bireylerin tanılanmasına ilk kez yer verildiği görülmektedir. MEB (1991) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

"Özel eğitime muhtaç çocukların, nezaret, eğitim ve yardım işleri, bu çocuklara ait müesseselerin kurulması, işletilmesi ve murakabesi ile bu teşkilat vazifelidir. Özel eğitime muhtaç çocukların ruh ve beden sağlığı bakımından müşahede altına alınarak tanısı ve gereken yerlere gönderilmeleri ileri ile de teşkilat meşgul olacaktır. Zihin engelli olan çocuklarla istidatlı çocukların tanısı ve bu çocukların özel bir ihtimamla yetiştirilmeleri kanun hükümleri ile teminat altına alınmalıdır."

Yukarıdaki karar, 6972 sayılı "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun" dan yaklaşık dört yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Bu rapor ile zihin engelli bireylerin tanılanmasına ilk kez değinilmiştir. Raporda zeka geriliği olan bireylerin tanılanmasının çeşitli olumlu yönlerinden bahsedilmektedir. Buna ek olarak, her yıl yinelenen kolektif zeka testleri ile zihin engelli bireylerin zeka seviyelerinin ölçülüp tanılanması gerektiği belirtilmiştir (Zevkliler, 1968).

1900-1950'li yıllar arasında Batı ülkelerinde ise zeka geriliği olduğu düşünülen bireylerin tanılanması için çeşitli bireysel zeka testlerinin geliştirildiği ve uygulandığı görülmektedir. Batı

ülkelerinde, zeka geriliği olduğundan şüphe edilen her çocuğa en az dört çeşit bireysel zeka ölçeği uygulanmıştır. Zeka geriliği olan çocuklara, çeşitli bireysel zeka ölçekleri uygulandıktan sonra, bu testlerin ortalaması alınarak çocuğun genel zeka düzeyi tespit edilip tanı konulduğu görülmektedir. Türkiye’de ise bireysel zeka testlerinin 1970-1976 yılları arasında eğitilebilir zihin engelli olarak tanımlanan, özel sınıflara yerleştirilen 13.321 çocuktan 603 çocuğa bir, 871 çocuğa iki, 395 çocuğa üç tür bireysel zeka testi uygulanmıştır. Batı’dan yaklaşık olarak 20-50 yıl sonra bile Türkiye’de zihin engelli olarak tanımlanmış çocukların, yaklaşık % 86’sına hiçbir şekilde bireysel zeka ölçeği uygulanmamıştır (Çağlar, 1979). Bu durum, Türkiye’nin Batı’ya göre tanılama konusunda yapılan incelemelerin yetersiz olduğunu göstermektedir.

1900-1950’li yıllar arasında zihin engelli bireylerin tanılanması için Batı ülkelerinde geliştirilen bireysel zeka ölçekleri şunlardır: “Good-Enough İnsan Resmi Çizme Ölçeği, Porteus Labirentleri Testi, Binet-Simon Zeka Ölçeği, Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği, LeiterBeynelminel Performans Ölçeği, Dearbon Testi, Peabody Resim- Kelime Hazinesi Testi, Alexander Performance Testi, Kohs Testi” dir. Buna ek olarak, zihin engelli bireylerin tanılanmasında ölçüt olan sosyal olgunluk düzeyinin incelenmesi amacıyla geliştirilen “Vineland Sosyal Olgunluk Ölçeği , Sosyal Yeterlik Ölçeği” gibi ölçekler geliştirilmiştir. Bununla birlikte, aynı yıllarda psiko-devimsel yeteneklerin incelenmesi için “Vineland-Oseretsky Testleri, Lincoln-OseretskyPsikomotor Gelişim Ölçeği” gibi ölçeklerin geliştirildiği görülmektedir.

4. 1950-1969’Lİ YILLARDA TANILAMADA TÜRKİYE VE DÜNYA

Türkiye’de ve dünyada 1950-1969 yılları arasında, zihin engeli tanısının verilmesi amacıyla geliştirilen grup testlerinin çok yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Çağlar (1979) grup testlerini “aynı anda, çok sayıda kişiye uygulanabilen testler” olarak tanımlamıştır. Grup testleri 1950-1969 yılları arasında öğretmen görüşlerine yönelik, zihin engelden şüphe edilen bireylere veya kaba eleme amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu testlerden ilki 1955 yılında Türkiye’de Test ve Araştırma Bürosu tarafından uygulanan “Otistik Zihin Kabiliyet Testi” dir. Bu test yaklaşık 5-6 yaşlarındaki çocuklara 10-15-20 kişilik şekilde uygulanmıştır. Test, dile dayanmayan ve dile dayanan olarak iki aşamadan oluşmaktadır. 1961 yılında İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezince bu test 500 kız ve 500 erkek çocuğuna uygulanmıştır. Bu testin o yıllarda Türkiye’deki amacı, hazırlık sınıflarına seçmeli öğrenci almak amacıyla seçme testi olarak kullanıldığı görülmektedir.

1953 yılında Türkiye’de bir başka grup testinin Türkçe’ye kısmen adapte edilerek kullanılmaya başlanmıştır. “Thurstone Temel Kabiliyetler Testi” önce dünyada 1940’lı yıllarda geliştirilmiştir. Türkiye’de ise 1953 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye’de zihin engelli olduğundan şüphe edilen çocukların incelenip elenmesi amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu test genel kabiliyeti ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Test beş kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar dil kavramı, ayırt etme hızı, sayı kavramı, göz-el işbirliği ve yer kavramıdır (Çağlar, 1979).

Çağlar (1979), sadece grup testlerinin sonuçlarına bağlı olarak, beceriler ve yeteneklerle ilgili değerlendirme yapmadan, bireylere zihin engelli tanısının konulmasının yanlış olacağını ifade etmektedir. Buradan, grup zeka testlerinin bireylere uygulandıktan sonra, zeka geriliği olduğunu düşündükleri bireylerin, bireysel olarak incelenmesi gerektiği, daha sonra geçici olarak bir karara varılması gerektiği anlaşılmaktadır. Çağlar (1979) çocuğa tanı konulması için tek bir grup zeka testinin değil, çeşitli zeka testlerinin uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. 1945-1969 yılları arasında Türkiye’de yaygın olarak kullanılan grup zeka testlerinden bazıları şunlardır: “R.B. Cattell Testi, Detroit Z.K Testi, Genel Kabiliyet Testi, Pintner Genel Kabiliyet Testi, KhulmanAnderson Testleri” dir. Genel olarak bu testlerden bahsetmek gerekirse öncelikle R.B Cattell Testi; serbest bir test olduğu görülmektedir. Bu test 1950’li yıllarda Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Psikoloji Laboratuvarında kullanıldığı kullanılmıştır. Genel Kabiliyet Testinin ise 1950’li yıllarda Türkiye’de orduda askerlerin zeka geriliğinin olup olmadıklarını tespit edip gruplandırılması amacı ile kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde, Pintner Genel Kabiliyet Testi’nin , dile dayalı olmayıp orduda askerlerin zeka geriliğinin olup olmadıklarını tespit edip

sınıflandırılması amacıyla Türkiye’de kullanıldığı görülmektedir. Test 1940’larda Batı’da Columbia Üniversitesi Teacher College’da geliştirilmiştir (Çağlar, 2004).

1940’lı yıllarda, Batıda ise grup zeka testlerinin, zeka geriliği olan bireyleri tanılamak ve sınıflandırmak amacıyla pek çok ülkede geliştirilmeye başlandığı görülmektedir. Türkiye ile Batı ülkeleri bu yönden karşılaştırıldığında, Batı ülkelerinde zeka testlerinin daha erken geliştirilmeye başlandığı ve zeka testlerinin temellerinin Batı ülkelerinde atılıp daha sonra Türkiye’de Türkçeye uyarlanmaya ve kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Ancak 1945-1969 yıllarına yönelik eleştirinin, zeka geriliğinden şüphe edilen bireylerin tanılanıp bu bireylerin eğitim sisteminden dışlamak için tanının konulması, bu bireylerin eğitim sisteminde yer alıp almamalarına karar verilmesine yönelik dışlayıcı, geleneksel ve tıp modelinin esas alındığı bir anlayışa yönelik olduğu düşünülebilir (Çağlar, 1979).

5. 1970-2000’Lİ YILLARDA TANILAMADA TÜRKİYE VE DÜNYA

Türkiye’de 1970-2000’li yıllarda yetersizliği olan bireylerin tanılanması, zihin engelli bireylerin eğitiminde ilk aşama olarak kabul edilmektedir. 1970’li yıllarda Türkiye’de tanının, eğitim programının öğelerini şekillendirdiği düşünülmektedir. Amaçlar, fiziki şartlar, dersler, ders konuları, okul içi ve dışı eğitim etkinlikleri, araç-gereçler, yöntem tanıya göre belirlenmiştir. O yıllarda özel eğitim uzmanları, yetersizliği olan bireyin durumu ve düzeyi ne kadar erken teşhis edilirse eğitim programının öğelerinin yürütülmesini o kadar kolaylaştıracağını düşünmektedir. Buna bağlı olarak, yetersizliği olan bireylerin teşhisi için uyulacak ilkeler belirlenmiştir (Özsoy, 1990). Bunlar:

1. Bireyin tüm gelişim alanları bir bütün olarak incelenmektedir.
2. Bireyin sağlık durumu, beden, zihin, sosyal ve kişilik gelişimi bütün unsurları içerecek şekilde ayrıntılı incelenmektedir.
3. Çocuğun o ana kadarki gelişimi bir süreç içerisinde ele alınmaktadır.
4. Çocuğun incelenmesinde çeşitli ve uygun testler kullanılmaktadır
5. İncelemeler, alandaki uzmanlar tarafından yapılmaktadır.
6. Tanının doğruluğu sürekli incelemelerle kontrol edilmektedir.
7. Testin sonuçları daima değişikliğe açık tutulmaktadır.
8. Tanı, çocuğun yeterli ve başarılı olduğu yönlerinin yanı sıra yetersiz olduğu alanları da ortaya çıkarmaya yöneliktir.

Türkiye’de, 1970-1980 yılları arasında zeka geriliği olduğu şüphelenilen bireylerin tanılanmasının şu şekilde gerçekleştiği bilinmektedir (Çağlar, 1979):

1. İlk önce tanılama sürecinin, öğretmenlerin, sınıftaki şüphelendikleri öğrenciler hakkındaki kanaatleri ile başladığı bilinmektedir. Bu kanaatler, öğretmenin sınıftaki gözlemine dayanmaktadır.
2. Sonraki adım, zeka geriliği olduğu şüphelenilen çocukların genel yetenek durumunun incelenmesi için grup zeka testlerinin uygulanmasıdır. Grup zeka testleri, zeka geriliği olduğu şüphelenilen çocuklara öğretim yılının başında ve sonunda olmak üzere en az yılda iki kez uygulanmaktadır.
3. Daha sonra, zeka geriliği olduğu düşünülen bireyin, eğitim düzeyinin tespit edilmesi için çeşitli derslerdeki başarı düzeylerini ölçmek amacıyla hazırlanmış başarı testleri uygulanmaktadır. Bu testler, zeka geriliği olduğu şüphelenilen bireylere her derste ve üç ayda bir olmak üzere uygulanmaktadır.
4. Son adım, zeka geriliği olduğu düşünülen çocukların bireysel incelemelerinin yapılmasıdır. Bireysel incelemeleri gerçekleştirmek için:

- ✓ Gerekli görülen tıbbi incelemeler
- ✓ Bireysel zeka incelemeleri
- ✓ Sosyal olgunluk incelemeleri
- ✓ Psiko devimsel incelemeler
- ✓ Kişilik ve uyum durumunun incelenmesi
- ✓ Vaka incelemesi şeklinde yapıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki incelemeler, en geç altı ay aralıklarla yapılmaktadır. Bu incelemeler objektif testler ve ölçekler kullanılarak yapılmaktadır. Bütün incelemeler sonucunda zeka geriliği olduğu tespit edilen bireyler, 1970-1980'li yıllarda "geri zekalı" olarak tanınır. Bu, Türkiye'de ilk tanının doğrulanması amacıyla yapılmaktadır. Ancak Batı ülkelerinde 1970-1980'li yıllarda tanılamada durumun farklı olduğu görülmektedir. Batı'da bu süreç ilk tanının doğrulanması niteliğinde olmayıp zaten asıl tanı çalışmaları olarak görülmektedir. Zihin engelli çocukların tanılanmasında, Batı ülkelerinde yukarıdaki sürecin zorunlu olduğu bilinmektedir (Özsoy, 1983).

Türkiye'de 1976-1980 yılları arasında, özel sınıflara gönderilen çocukların 13.321 tanesinden sadece 508'inin anne, baba ve özel eğitim uzmanlarının isteği üzerine yeniden incelendiği ve bu çocuklardan 271'inin durumunun aslında normal olduğu tespit edilip normal sınıflara yerleştirildiği görülmektedir. Bu sonuç, Türkiye'de tanılama çalışmalarında ilerleme olmadığının bir göstergesidir (Çağlar, 1979).

1980'li yıllarda, zihin engeli tanısının bireylere verilmesinde üç aşama bulunmaktadır. Çağlar (1979) bu aşamaları şu şekilde sınıflandırmıştır. İlk veya ön seçim işlemleri, ilk teşhis için yapılacak bireysel incelemeler ve ilk teşhisin doğruluğunu saptamak için yapılacak izleme çalışmaları şeklindedir. İlk seçim işlemleri iki aşamadan oluşmaktadır. Bunlar sırayla öğretmenin görüşüne göre ve grup zeka testlerine göre ilk seçimdir.

1980'lerde öğretmenlerin görüşüne göre ilk seçimin tanılamada ele alındığı görülmektedir. Öğretmen, sınıflarındaki öğrenciler arasında okuma-yazmayı, aritmetiği öğrenemeyen ya da geç öğrenen, sosyal gelişim bakımından akranlarından geride kalan, psikomotor becerilerinde belirgin bir şekilde yetersizlik gösteren öğrencilerin zihin engelli olabileceğinden şüphe edip incelenmesini istemektedir. Öğretmenlerin görüşüne göre yapılan ilk seçimlerin yaklaşık %20 ila %45'inin zihin engeli tanılamada isabetli olduğu bulunmuştur (Şahin, 2003).

Türkiye'de 1980-1986 yılları arasında öğretmen görüşüne göre yaklaşık 27.512 kadar çocuğun zihin engelli olmasından şüphelenerek rehberlik ve araştırma merkezlerine gönderilmekte olduğu tespit edilmiştir. Gönderilen çocuklara, RAM'da grup zeka testinin uygulandığı görülmektedir. 1980'lerde, yaklaşık 13.321 eğitilebilir zihin engelli bireyin özel sınıflara yerleştirildiği bilinmektedir. 1980-1986 yılları arasında Batı ülkelerinde ise öğretmenlere zihin engellilik ile ilgili esas bilgiler ve beceriler kazandırıldıktan ve spesifik gözlem araçları tasarlandıktan sonra ilk seçim gerçekleşmektedir. Ancak aynı yıllarda Batı ülkelerinde, öğretmenlerin sınıfta zihin engelli özelliklerini yansıtan veren çocukların yanı sıra sosyal açıdan uyum sorunları yaşayan, kültürel ve ekonomik yetersizlikleri bulunan ve sağlık problemleri nedeniyle normal çocukların eğitim ve öğrenim sürecine uyum sağlayamayan çocukları da zihin engelli olarak isimlendirip incelemeye göndermektedirler (Çağlar, 1979).

Batıda, 1980'lerdeki bu süreç, zihin engellilik hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip olmayan öğretmenlerin tercih ettiği ilk seçimlerde daha yayındır. Diğer bir deyişle, 1980'lerde Batıda sadece zeka temel alınarak incelemeye gönderdikleri görülmemektedir. Zekaya ek olarak uyumsal davranışlarında bir ölçüt olduğu düşünülebilir (Gök, 1958).

Türkiye'de 1980'lerde, grup zeka testlerinde öğretmen görüşüne dayalı ilk seçimde zihin engellilikten şüphe edilen öğrencilere en az iki grup zeka testinin uygulandığı görülmektedir. İki

grup zeka testi sonuçları içinde yaşlılarının arasında alt %10'luk grup arasına girenler bulunmaktadır. Bu gruba girenler, bireysel olarak incelenmektedir. Batıda ise bu durum farklılaşmaktadır. Batı'da, 1980'lerde bu konuda en az iki grup zeka testinin yapıldığı görülmektedir (Çağlar, 1979).

1990'lı yıllarda ise Özsoy, Özyürek ve Eripek (2001) tanılamayı "Bireye verilen özel eğitim hizmetlerinin başladığı an ve özel eğitim hizmetlerinin devam ettiği sürece devamlı olarak tekrarlanması gereken bir süreç" olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle, tanılamamanın bir kez yapılan bir durum olmadığını, bireye verilen özel eğitim hizmetleri devam ettiği sürece tekrarlanabilen bir süreç olduğu ifade edilmektedir.

Özsoy, Özyürek ve Eripek (2001) tanıyı, bireyin engeline ad koyma, engelini derecesini ve bundan etkilenme durumunun belirlenmesi olarak tanımlamıştır. 1990'lı yıllara bakıldığında özel eğitimde tanı deyince akla ilk tıbbi tanının geldiği görülmektedir. Bunun bir bakıma doğal olduğu düşünülebilir. Ancak 1990'lı yıllarda eğitsel tanı kavramının da yaygınlaştığı bilinmektedir. Özyürek'e göre her engel kümesinin kendisine göre tanı yöntemi ve araçları bulunmaktadır. Bununla birlikte tanılamamanın sebebinin, engelli bireylerin sayısının, toplam nüfus içindeki sayısını tespit etme gereksinimi olduğunu düşünmektedir.

6. 2000-2020'Lİ YILLARDA TANILAMADA TÜRKİYE VE DÜNYA

Türkiye'de ve Dünya'da 1600'lü yıllardan, 2000'li yıllara kadar tanılama sürecinde farklı gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. 2002 tanımında zeka geriliğinin tanılanması, çocuğun zeka ve uyumsal davranışlarının önemli bir şekilde normalin altında olmasını, bu yetersizliğin gelişim döneminde ortaya çıkması gerektiği görülmektedir. Bireyin zeka geriliği olarak tanılanması için, bireyin zekasının ve uyumsal davranışlarının bireysel olarak değerlendirilmesini, buna ek olarak bireyin yetersizliğinin 18 yaşından önce ortaya çıktığının tespit edilmesi için kayıtların incelenmesi, bireyle yakın ilişkisi olan kişilerle görüşmeler yapılması gerektiği düşünülmektedir. 2000'li yıllarda Türkiye'de, bu süreçte bazı durumlarda gereksinim duyulan klinik yargımında yer aldığı görülmektedir (Eripek, 2005).

Türkiye'de tanılamamanın ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki tıbbi tanılama, yetersizliğin olup olmadığını, yetersizliğe neden olan zedelenmenin yerini, derecesini, zedelenmeye yol açan etmenleri, süregelen olup olmadığını ya da ilerleyip ilerlemediği gibi özellikleri belirlemektedir. Ancak tıbbi tanılamada, özel eğitim gerektiren çocuğa uygun eğitim ortamı ve eğitim programını önermek mümkün değildir. Bu yüzden eğitsel tanıya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir (McLoughlin ve Lewis, 2017).

Eğitsel tanı, bireyin gelişim ve disiplin alanlarındaki özelliklerinin belirlenerek değerlendirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Eğitsel tanı, bireyin ne tür bir eğitim programına alınması gerektiğine, bireyin eğitim gereksinimlerini en iyi şekilde karşılanabileceği ve akranlarıyla beraber olmasına en üst düzeyde olanak sağlayan (en az kısıtlayıcı ortam) ortamların belirlenmesine, alınabilecek eğitsel önemlere, bireyin yerleştirilebileceği kurumlar konusunda bilgi verilmesidir (Akçamete, 2009).

Eğitsel tanılama sürecinde izlenecek yollar sırasıyla; tarama, gönderme, uygulama, sonuçların rapor edilmesi, yerleştirme kararı, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması ve izleme çalışmalarıdır (Akçamete, 2009). Buna ek olarak günümüzde tanının amacı zihin engelli bireyleri eğitim ortamlarından çıkarmak değil, tam tersine öğrencinin eğitim ortamlarına dahil edilmesine katkı sağlamaktır (Sucuoğlu, 2010).

Hem Türkiye'de hem de dünyada zeka testlerinin, bireyin tanılanmasında çok sık kullanılmaktadır. Ülkemizde bireylere tanı koymak amacıyla kullanılan zeka testlerinin eski sürümlerinin kullanıldığı görülmektedir. Buna ek olarak, özellikle Türkiye'de okul öncesi dönem çocuklarında kullanılan Stanford-Binet'in Türkiye'ye standardizasyonunun yapılmamıştır (Sucuoğlu, 2010). Bu da,

Türkiye'nin zihin engeli tanılama konusunda 2020 yılında bile sınırlılıklarının olduğunu bir göstergesidir.

Batı ülkelerinde ise tanılamaya yönelik, halen zihin engelli bireylerin özel eğitim alabilmesi için ilk adım olarak tanılamaya yönelik, halen zihin engelli bireylerin özel eğitim alabilmesi için ilk adım olarak tanılamaya yönelik kabul edildiği görülmektedir. Özel eğitime ihtiyacı olan çocuğu bulmanın Batı' da çeşitli yöntemleri vardır. Ancak, en çok okulda başarısızlık yaşamaları ile tespit edilmektedir. Bu çocukların yaşatlarından beklenen akademik veya sosyal uyum alanlarında başarısız olmaları öğretmenleri harekete geçirmektedir (Kirk, Gallagher ve Coleman, 2017). Fakat Amerika'da son yıllarda, okul psikoloğu da zihin engelli bireylerin tanılanmasına yönelik tanılayıcı bir gözlem yapmaktadır.

Amerika'da çoğu okul sisteminde ön yönlendirme ekibi vardır. Bu ekipte; sınıf öğretmeni, müdür, özel eğitimden bir başka kişi ya da başka bir özel personel bulunmaktadır. Ekibin görevi, sınıf öğretmenin yoğun bir sağıltım programını hazırlayıp uygulamasından önce öğrencinin sorunlarıyla başa çıkabilmesi için genel sınıf programında bazı uyarlamalar yapmaktır (Kirk, Gallagher ve K Coleman 2017). Çocuk, ön yönlendirme ekibinin verdiği yönlendirmeler doğrultusunda hiçbir ilerleme gösteremezse çocuk okul psikoloğu tarafından daha ayrıntılı bir tanılayıcı değerlendirmeye alınmaktadır. Çocuk ve aile açısından uygun bulunursa ebeveynlerle birlikte çalışan çok disiplinli BEP ekibi tarafından kararlaştırılan daha yoğun bir özel eğitim hizmetine çocuk yerleştirilmektedir (Salvia, Ysseldyke ve Witmer, 2016).

Amerika'da devlet anaokulları ve erken çocukluk programları, zihin engelli çocuk tanılanı tanılanmaz, müdahale programlarını uygulamakla yükümlüdür. Yani Amerika'da bir kısım çocuk ana sınıfında ve ana sınıfından önce hatta doğumdan itibaren tanılanıp desteklenmektedir (Kirk, Gallagher ve K Coleman 2017).

7. SONUÇ

1600'lü yıllardan 2000'li yılların sonuna kadar, zihin engelli bireylerin tanılanma sürecinin devlet politikaları, uluslararası sözleşmeler, yaşanan dönemin siyasi, sosyal ve kültürel özelliklerinin etkisi altında kaldığı söylenebilir. Tanılama süreci günümüz bakış açısı ile ele alındığında ise yasalar, bilimsel gelişmeler ve tanılama sürecindeki testlerin gelişimi ile birlikte eşzamanlı bir şekilde ilerleme gösterdiği görülmektedir. Bundan dolayı, gelişmiş tanılama sürecinin Dünyadaki bilimsel araştırmaların sonuçlarına göre yorumlanması, bilim camiasında kabul görmesi ve gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, tanılama sürecindeki değişimin özel eğitim alanındaki uzmanlar tarafından analiz edilmesi, geçmiş ve bugün arasındaki farkın ülkemiz ve Batı ülkeleri arasında kıyaslanması son derece önemlidir. Bu farkın daha iyi anlaşılması için özel eğitim bölümlerinin olduğu üniversiteler ile çeşitli kurumların işbirliği ile gerçekleşecek ulusal ve uluslararası kongre, seminer vb. gibi toplantılarda gündeme getirilmesi tavsiye edilebilir. Tanılama sürecine yönelik yeniliklerin uygulanması için kongre ve seminerlerdeki önemli sonuçların halka paylaşılması zihin engelli bireylerin ve ailelerinin bilinçlenmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmada, 1600-2020 yılları arasında dünyada ve Türkiye'de zihin engelli bireylerin tanılanması ile ilgili sistematik ve tarihsel süreç ele alınmıştır. Araştırmada mevcut durum ortaya konulmuş ve yapılacak araştırmalara rehber olacağı düşünülen önemli bilgiler derlenmiştir.

KAYNAKÇA

Akçamete, G. (2009). Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim, Kök Yayıncılık, Ankara.

Ataman, A., Çitil, M., Atbaşı, Z., Ceyhun, A. & Sanır, H. (2011). "Türkiyede Eğitsel Tanılama ve Yerleştirme Süreci (RAM Örneği)", 21. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, K.K.T.C. Gazi Mağusa.

Bozkurt, F. (2009). "Zihinsel Yetersiz Tanısı Alan Çocukların Tanılama Süreçlerinin Betimlenmesi", Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Çağlar, D. (1979). Geri Zekalı Çocuklar ve Eğitimi, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Yayınları, Ankara.

Çağlar, D. (2004). "Türkiye’de Özel Eğitim Tarihi". 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, 2004, Kök Yayıncılık, Ankara.

Çitil, M. (2013). Yasalar ve Özel Eğitim, Vize Yayıncılık, Ankara.

Eripek, S. (2005). Zeka Geriliği, Kök Yayıncılık, Ankara.

Eripek, S. (2007). "Özel Eğitim ve Kaynaştırma Uygulamaları" (Ed. Süleyman Eripek), İlköğretimde Kaynaştırma, ss. 1–17, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Gök, S. (1958). Dünyada ve Türkiye’de Sağır, Dilsiz Okulları Tarihi ve Eğitim Sistemi. Hüsnütabiat Matbaası [Türkiye Sağır, Dilsiz ve Körler Tescil Cemiyet Neşriyatı], İstanbul.

Gürsel, O. (2006). Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Gürsel, O. (2014). "Özel Eğitimde Değerlendirme" (Ed. İbrahim Halil Diken), Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim, ss. 20–58. Pegem Akademi, Ankara.

IDEA. Individuals with Disabilities Education Act. www.sites.ed.gov/idea/

Kirk, S., Gallagher, J. & Coleman, M. R. (2017). Educating Exceptional Children, Cengage Learning, Boston.

McLoughlin, J. A. & Lewis, R. B. (2017). Assessing Special Students, Pearson, New York.

MEB. (1991). Beşinci Milli Eğitim Şurası: 5-14 Şubat 1953: Çalışma Programı, Komisyon Raporları, konuşmalar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.

Özsoy, Y. (1983). Özel Eğitim. Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, Atatürk Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Özsoy, Y. (1990). "Özel Eğitim. Eğitim Bilimleri", I. Ulusal Kongresi, 24-28 Eylül, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.

Özsoy, Y., Özyürek, M. & Eripek, S. (2001). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Özel Eğitime Giriş, Karatepe Yayınları.

Özyürek, M. (2012). Bireysel Farklılıkları İnceleme Yaklaşımları, Kök Yayıncılık, Ankara.

Şahin, S. (2003). "Özel Eğitim Tarihi" (Ed. Ayşegül Ataman), Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş, Gündüz Eğitimcilik ve Yayıncılık, Ankara.

Salvia, J., Ysseldyke, J. & Witmer, S. (2016). Assessment in Special and Inclusive Education, Cengage Learning, Boston.

Sucuoğlu, B. (2010). Zihin Engelliler ve Eğitimleri, Kök Yayıncılık, Ankara.

Zevkliler, A. (1968). "Türk Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25(1): 0-0.